

Várnai Zsuzsa
Budapest, Nyelvtudományi Intézet
tudományos munkatárs

„Identitásjáték”

Az etnikus identitás összetevőinek vizsgálata arktikus népeknél¹

1. Elméleti háttér

Kutatásunkban azt vizsgáljuk, mit jelent az etnikus identitás, hogyan ragadható meg az általunk vizsgált arktikus népeknél? Hogyan épül fel? Milyen összetevői vannak s azok közt hol és milyen helyet foglal el a nyelv?

1.1. Mit is jelent az etnikus identitás?

Az identitás egy olyan azonosságtudat, mely rétegzett kapcsolatháló, ami több szállal köti az egyént a társadalom különböző csoportjaihoz. Ezek a kötődések kiegészítik egymást. Összetett fogalom, ahol egyrészt az egyén elhelyezi magát a hierarchikus társadalmi erőterben, tisztázza, hogy milyen kapcsolatot, milyen kötődéseket épít ki (fogad el) a társadalmi közösségek különböző szintjeivel a családtól a lokális és szakmai csoportokon, a felekezeti és nemzeti közösségen át. Ezekhez a közösségekhez való viszony egymás mellett elhelyezkedő különböző tereit jelenti. A közösség által a külvilág felé kialakított társadalmi önkép. Az etnikai öntudat egyrészt kifelé az etnikum különállását szimbolizálja, másrészt pedig tagjai felé, azaz befelé erkölcsi, viselkedési és szokásbeli normarendszer egyben.

„A nemzeti identitás én-rendszerünknek az az összetevője, amely a nemzeti-etnikai csoporthoz (kategóriához) tartozás tudatából és élményéből származik – ennek minden értékelő és érzelmi mozzanatával, valamint viselkedési diszpozíciójával egyetemben.” (Pataki: 1997:177)

Az újabb keletű konstruktivista megközelítés alapján nem objektív kritériumok alapján határozható meg az etnikai identitás (Barth 1969: 14-15). Nem statikus és tartós csoporttagságot feltételez és nem izolált kulturális tartalmak határozzák meg, hanem adott interakciók során képződő, dinamikus szerveződési forma és folyamat, ahol az egymással kapcsolatba kerülő csoportok a mindennapi interakció gyakorlatában közösen hozzák létre határaikat a kultúrának olyan szimbólumai és jelvényei mentén, amelyeket a csoport tagjai maguk választanak ki (Eriksen 1993: 47; Horowitz 1975: 120). Így az egyén egyszerre több csoportnak is tagja lehet, és az etnikus identitások nem feltétlenül zárják ki egymást, a határok pedig nem egyszer és mindenkorra adottak, hanem átléphetőek (Barth 1969: 19; Horowitz 1975: 118). Ez a folyamat és állandó változásban van. A szituacionalista elmélet szerint pedig szituációkhoz kötött, azaz az adott szituációban a helyzet alakulásának és követelményeinek megfelelően változhat (Gibson-Bell 2012: 141)

A csoporttagság, azaz a névvel való azonosulás, illetve névhasználat alatt az önbesorolást értjük, amikor az egyén a csoport nevét elfogadja, csoporttagságot vállal, egy csoporttal azonosul. Ez az egyén szubjektív döntése. Azzal, hogy valaki kijelenti: „*xy nemzetiségű vagyok.*”, kijelöli az etnikai identitás határait (Csepeli, 1992: 60). Így a csoporttagság ténylegesen maga lesz az identitás (Barth 1996). A névhez való ragaszkodás az etnikai lét megőrzésének egyik kulcsa, egyfajta túlélési stratégia. Az identitás vállalása és kinyilvánítása azonban nem mindig jár együtt a csoporthoz való tartozás aktív kinyilvánításával is, részvétellel a csoport tevékenységében vagy egyéb nyilvános szerepvállalással a csoport

¹ Jelen kutatás az NKFIH-11246 „Kisebbségi nyelvek az urbanizáció folyamatában: a városi többnyelvűség összehasonlító vizsgálata sarkkörüi őshonos közösségekben” című pályázat keretében készült.

életében. Az etnonim használatával különböztetjük meg magukat más közösségektől, ezzel jelöljük ki kulturális önünk legalapvetőbb dimenzióját (Eriksen 2004)

Az identitástudat egyik nagyon fontos sajátossága, amelyre esetünkben a kis létszámú népek, a veszélyeztetettségben és kisebbségben élő közösségek különösen érzékenyek: a fennmaradásra való törekvés, a vágy a tulajdonságok megőrzésére, ami lehetővé teszi, hogy a személyek és közösségek tartósan azonosak maradhassanak önmagukkal. A globalizáció társadalmában a nemzeti és etnikus identitás jelentős átalakuláson megy át: nemzetállamok fölötti szerveződések (unió, föderáció) jelennek meg, és ezek mellett létrejönnek olyan regionális szerveződések, melynek keretén belül kialakul a lokális és regionális identitás is, mely egyre nagyobb szerepet kap. Így gyökeresen megváltozik az identitás kialakulásának és fennmaradásának feltétele (Csepeli 2002: 11).

1.2. Nyelv és identitás

Az etnikai identitás szorosan összekapcsolódik az anyanyelv használatával. A szakirodalomban különösen kiemelt szerepet van az etnikai hovatartozás kérdésében az anyanyelvnek mint a legfontosabb megtartó erőnek a csoportkohézió megőrzésében. A „nemzetiségi mivolt lényege”, az etnikai hovatartozást határát kijelölő szimbólum (Barth 1969; Horowitz 1975, Schmidt 2008).

Azonban az anyanyelv használata nem feltétlenül kapcsolódik össze az etnikai identitással. Sokáig úgy gondolták, hogy nyelv és identitás elválaszthatatlan tényezők, mivel „az az identitás, amit az egyén próbál megőrizni, elsősorban nyelvi megjelenítésre kényszerül” (Krappman, 1980: 19).

Fishman (1975, 1977) elmélete szerint a nyelv nem tudatos tényező, amely alatt azt érti, hogy a nyelv kommunikációs eszközként szerepel a hétköznapi beszédaktusokban, önmagában nincs különös védendő értéke. Az európai, de különösen a közép-kelet-európai régió nemzeteszemélyei szerint azonban az anyanyelvként és hivatalos nyelvként egyaránt funkcionáló, megalkotott irodalmi nyelv a nemzeti identitás központi kategóriájává nőtte ki magát (Kis 1996). Ebben a térségben az etnikai csoportok számára anyanyelvük jelentette létezésük, önmeghatározásuk, identitásuk központi bázisát. A nyelv nem pusztán a kommunikáció és a hétköznapi beszédaktusok eszköze, hanem „az édes anyanyelv”, mely óvni, védeni, szeretni való értékévé vált. (Szabó 1984/85).

Ha az anyanyelv nem jár együtt a csoporttagság vállalásával, elveszti identitáskijelölő szerepét. A nyelv csak akkor válhat identitáselemmé, ha vállalt csoporttagsággal párosul. Fodítva azonban nincs így: a nyelv fontosságának csökkenése vagy elvesztése nem jelenti egyúttal az etnikai identitás elvesztését is, csupán a nyelv gyengülő szerepét mutatja. A származás és csoporttagság vállalása az anyanyelv nélkül is identitásképző lehet, melyből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a nyelv önmagában nem identitásképző faktor (Bindorffer 1996, 1997, 2001, Schmidt 2008)

Többnyelvű közösségekben az együtt élő nyelvek közül az marad meg, amelynek szerepköre, funkciói jobban fedik a mindenkori, aktuális társadalmi tevékenységek szükségleteit. Egy csoport anyanyelvének megmaradási feltétele, hogy a nyelv használatos és hasznos legyen a társadalmi szerepkörök, tevékenységek minden területén. Anyanyelvi közélet hiányában óhatatlanul beszűkül. (Herman-Imre 1987: 528, 529).

3. Identitáselemek

Egy adott etnikummal való azonosulás, egyszerre több gondolatmenet mentén történhet (Horváth 2014: 108, Schmidt 2008). Ezek az identitáskomponensek, vagy identitáselemek, identitásképző faktorok meghatározott társadalmi-kulturális jelentéseket hordozó kategóriák, melyek közösségenként, sőt egyénenként is eltérőek lehetnek (Horváth 2014: 109):

- A kisebbségek leginkább származásuk alapján tartják magukat kisebbségnek.

A csoportnorma felől közelítve az etnikai csoporttagság beleszületéssel jön létre, tehát nem választható. A származás biológiailag öröklődő, a legalapvetőbb ismérve az etnikai

besorolásnak. Vállalása, a csoporttal való azonosulás és csoportlojalitás azonban az egyén szubjektív döntése. A vérszerintiség a folytonosságot és az összetartozást hordozó tradíció jelképe, az ősök vállalásának elfogadása.

További fontos elemei lehetnek az etnicitás meghatározásának az

- az anyanyelv;
- a külső, láthatóság (fenotipikus vagy kulturális): A külső fizikai jegyek, mint a bőrszín, termet, arcberendezés, szemtípus stb.; valamint a kulturális láthatóság, mely az adott népcsoportra jellemző megjelenés, ún. népviselet, hajviselet, tetoválás és más testen végzett átalakítások.
- a vallás;
- a kulturális gyakorlatok;
- a jogi gyakorlat (be vagy áttelepülés, névjegyzékben szereplés, állampolgárság)
- az élőhely, melyen nem pusztán csak a fizikai ottlét értendő, hanem egyfajta azonosulási keretként is szolgálhat. Így jönnek létre a lokális közösségek egy-egy megye, tájegység, város stb. kapcsán, pl.: „*az északi ember*”, „*kis lélekszámú északi őslakos népek*”, „*mi tajmiriak*”, stb.

Közösségenként más és más elemek jelenhetnek meg az identitáskonstrukcióban. Különbségek mutatkozhatnak férfiak és nők, korosztályok, sőt egyes egyének között is az identitáselemek iránti affinitás, érzékenység tekintetében.

Hiába általánosan elfogadott, hogy a nyelv az egyik legfőbb identitásképző elem, több kisebbség, így az általunk kutatók példáján is kijelenthető, hogy nem csak nyelvében él egy etnikum. A nyelv elvesztése nem jelenti a kultúra elvesztését is egyben. Nem törvényszerű egy etnikai csoport felbomlása (Bindorffer, 1997). Az etnikai kisebbség tovább élhet szokásaiban, zenéjében, táncaiban, ételeiben; a folklorisztikus elemeiben, vallásában, értékeiben és normáiban, történelmi tudatában. A nyelvükben megszűnni látszó közösségek megtartó erejét egyre inkább a kulturális gyökerek jelentik. A kulturális hagyományok a kutatók kisebbségek esetében etnikai önkifejezésük talán utolsónak maradt terepe, túlélési stratégiája. A nyelvváltást mindig a célszerűség határozza meg. A modernizáció következtében a kisebbségi nyelvek egyre több funkciójukat veszítik el. A kultúrát azonban nem a célszerűség határozza meg, ezen a területen az érzelmi elemek a hangsúlyosak. Tehát a kiveszőfélben levő anyanyelv helyett az etnikai identitás kulturális területen talál maga számára identitásnyilvánítási terepet, és „az identitástudat nem nyelvi területekre kezd támaszkodni” (Herman-Imre 1987: 528). Éppen ezért fontos kutatási és nyelvstratégiai irány a kis lélekszámú veszélyeztetett nyelvek ezen folyamatainak vizsgálata (Schmidt 2008).

Mivel a hétköznapokban megélt, a többségtől eltérő, az élet minden területét átszövő és azt meghatározó szokásrendszereket, népviseletet tartalmazó kisebbségi kultúra már nem létezik annak teljességében és hagyományos értelmében egyik kisebbségnél sem, hanem alkalmasszerűen jutnak kifejezésre. Ennek oka a modernizáció és az asszimiláció. A kisebbségi kultúra áthagyományozódott elemei, szokásai már nem a mindennapi életben, hanem ünnepi szokásokként megkoreografált színpadi rendezvényeken, művelődési központokban élnek tovább helyi, regionális és országos vagy akár nemzetközi nemzetiségi találkozókön és eseményeken.

2. A kutatás

Kutatásunkban azt feltételezzük, hogy a vizsgált közösségekben az etnikai identitás hangsúlyai kisebbségenként eltérnek majd. A hasonló környezet, gazdasági és politikai viszonyok ellenére sem egyformán zajlik az identitásalakulás a vizsgált közösségekben. Az asszimilációs-disszimilációs folyamatok más és más hatásokra érzékenyek, sajátos egyéni módon élik meg kisebbségi identitásukat. A különbségek okait többek között a kisebbségek eltérő történelmi háttérében, fejlődési folyamataiban, létszámában, kultúrájában, valamint a

többségi társadalomban és az anyaországban való elfogadottságában, a közösségben kell keresnünk.

Jelen tanulmány egy nagyobb kutatás része, melynek célja a nyelvi és kulturális identitás, valamint a kisebbségek többnyelvű városi környezetbe történő beilleszkedésének vizsgálata három északi őslakos többnyelvű közösségek arktikus orosz (Dugyinka és Hanti-Manszijszk) és finn (Enontekiö) urbánus településen élő képviselői körében.

A kutatás során a következő kérdésekre keressük a választ: (1) Milyen mértékben része a kisebbségi nyelv a kisebbségi identitásnak? (2) A kisebbségi kultúra milyen más elemeit tudja megőrizni azok a közösségek, melyek a városba költözés következtében elszakadtak hagyományos életmódjuktól és környezetükről? (3) Hogyan viszonyulnak a városban élő kisebbségi közösség tagjai a kisebbségi nyelvhez? (4) Mennyire van jelen a kisebbségi nyelv a közösség mindennapi életében, és ez hogyan vethető össze a beszélők nyelvi attitűdjével? (5) Milyen módon használják a városi kisebbségek a rendelkezésükre álló nyelvhasználati szintereket? (6) Milyen szerepet játszanak az alternatív oktatási és kulturális intézmények és a közösségi média a kisebbségi kultúra és nyelv megőrzésében?

A három vizsgálat alá vetett város kisebbségi közösségei nagyon különbözőek, jelentősen eltérnek maguk a települések is, valamint a többségi államok is, melyekben található. Amíg például a finnországi számik nyelvi és kulturális revitalizációs törekvései intenzívebbek, lehetőségeik számottevőbbek, addig az Oroszországban élő kisebbségek jogai sokkal inkább korlátozottabbak. A vizsgált közösségek között vannak maroknyi létszámúak, mint az enycek és több ezres létszámmal rendelkezők. Mindezek hatással vannak a kutatott közösségek vitalitására.

A kutatásban feltett kérdéseinkre a rendelkezésre álló háttéranyagok elemzésével, interjúkon, esettanulmányokon, valamint részt vevő megfigyelésen keresztül keressük a válaszokat. Strukturált mélyinterjúkat készítünk adatközlőinkkel kisebbségi identitásukra fókuszálva, melynek során a következő témakörökben teszünk fel kérdéseket:

- nyelvhasználat: informális (gyermek- és felnőttkor, nyelvelsajátítás, nyelvtudás) és formális szinterek (lokális közösségben: közigazgatás, szolgáltatások, oktatási és kulturális rendezvények)
- migráció
- nyelv és nyelvmegtartás
- nyelvi attitűdök
- identitás, Vannak-e a nyelven kívül más fontos elemei a kultúrának/identitásnak? Melyek azok?

A kutatás során azt tapasztaltuk, hogy kivétel nélkül mindannyian az adott kisebbségi csoporthoz sorolták magukat, annak ellenére is, hogy az adott etnikai csoport nyelvét kicsit vagy szinte egyáltalán nem beszélték. Noha korábbi megfigyelések szerint például az oroszországi tajmíri területen teljesen kiürült etnikai identitásról kell beszélnünk (Krivogonov 2001: 199, Ziker 2002: 153, Szeverényi–Wagner Nagy 2010): *“Nem vagyunk többé dolgánok és nganaszanok, a volt Szovjetunió népei vagyunk”* (Ziker 2002: 153), mi azt feltételezzük, hogyha nincs is meg már az anyanyelv, attól a kulturális kötődések még jelen vannak. Vagyis nem mindig és nem kizárólagosan nyelvében él tovább az adott etnikai csoport.

Nyelvhasználati szokásaikat illetően az erőteljes nyelvi asszimilációs tendenciák mellett minden vizsgált kisebbségnél fellelhető az anyanyelv használata, azonban csak az idősebb generációk esetében beszélhetünk a nyelvhasználat általános szintjéről. A legtöbb közösségben a fiatalabb korosztályoknál a nyelvi asszimiláció gyakorlatilag befejeződött, megtörtént a nyelvcseré, ők kivétel nélkül jobban beszélik a többségi nyelvet. A tajmíri közösségről általánosan elmondható, hogy egy-egy különleges esetet leszámítva a harmadik generációra tulajdonképpen befejeződött a nyelvváltás. A nagyszülők nyelvét az unokák már csak idegen nyelvként az iskolában vagy külön szervezett nyelvvoktatás keretében tanulják

meg. Ugyanakkor mindegyik kisebbség törekszik arra, hogy anyanyelvét valamilyen formában és szinten megőrizze.

2.1. Az identitásjáték

Kutatásunkban tehát arra próbáljuk keresni a választ, hogy hogyan épül fel a kisebbségi identitás az egyén és a közösség számára és ebben a nyelv hol foglal helyet. Milyen mértékben része a kisebbségi nyelv a kisebbségi identitásnak? Ennek vizsgálatára egy saját módszert dolgoztunk ki. Megfigyeléseink során a következő fogalmakat határoztuk meg vizsgált kisebbségek identitásának elemeiként: rokonság, szülők nemzetisége; tradíciók és kultúra; nyelv; vallás; a múlt ismerete; genetikai hasonlóság. Mindezek alapján összeállítottunk egy olyan játékot, melynek során az adatközlők feladata, hogy fontossági sorrendbe állítsák az egyes identitásképző faktorokat megengedve nekik azt, hogy azonos fontosságúnak tartsanak akár több elemet is.

A közösségek adatait összevetve az elemzés során az egyes elemeket az egymáshoz való viszonyukban is vizsgáljuk majd így kapva képet arról, hogy a nyelvüket vesztő közösségek kisebbségi identitásának mely elemei azok, melyek az asszimiláció és a nyelvcsere során előtérbe lépnek. Az egyes elemeket a vizsgált három városi közösségre külön-külön állapítottuk meg. Az összevethetőség miatt törekedtünk az egyöntetűsége, de ez az elv maradéktalanul nem érvényesülhetett. Volt olyan elem, amelyet mindhárom őslakos közösség a magáénak mondhatott, de akadt olyan közöttük, amelyik csak az egyikre volt jellemző: például amíg a választási névjegyzékben való szereplés a finnországi számi közösség kisebbségi identitásának fontos eleme, addig ez az Oroszországban élők esetében teljesen elhanyagolható politika státuszuk különbözősége miatt. Vagy amíg a hagyományos ételek az oroszországi közösségek identitásának fontos része, addig a finnországi számik esetében nem sorolandó az identitáselemek közé, hiszen a számi hagyományos ételek nem térnek el a többségi finn konyha ételeitől. Az elemek két nagy csoportra oszthatók: A közösséghez tartozók, mint például a rokonok, a kapcsolattartás, a szervezetek tevékenységében való részvétel, illetve a tradíciókhoz köthetők, mint a kézművesség, népviselet stb.

A következő identitáselemeket állapítottuk meg a vizsgált közösségekre:

- közeli rokonok
- nyelv
- közösséggel való kapcsolattartás, részvétel a helyi szervezetek tevékenységében
- népviselet
- kézművesség
- szülőföld
- hagyományos életmód
- hagyományos élettér (sátorban élés)
- hitvilág, szokások, ünnepek
- énekek, mesék, folklórkincs ismerete
- hagyományos ételek
- külső belső tulajdonságok
- névjegyzékben való szereplés

Az identitás játékot Finnországban a számi közösségben már sikerült kipróbálnunk. 8 adatközlővel játszottuk végig a velük készített interjúk után (Duray 2018). Eredményeink a vártakkal megegyeznek. A származás került az első helyre. Úgy prognosztizáltuk, hogy ebben a közösségben fontos szerepet kap majd a réntartás és a nyelv, mindannak ellenére, hogy a nyelvhasználati szokások nem mutattak semmiféle korrelációt azzal, hogy ki minek tartja magát, illetve, hogy mit nevezett meg anyanyelvének.

Azt várjuk a többi közösségben is, hogy nyelvváltás miatt az etnikai lét megőrzésének, az etnikai identitástudat, a származástudat és a csoportba való önbesorolás a kollektív kulturális tradíciókra tevődik át. A funkciótlan elemeket kiejti az idő, elfelejti a gyakorlat. Minél több

átörökített etnikai-kulturális elem épül be, annál nagyobb az esély az etnikai csoport fennmaradására.

Szakirodalom

- Barth, F. (ed.) 1969. *Ethnic Groups and Boundaries*. London: George Allen & Unwin
- Barth, F. 1996. Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Régió*, 1, 2-25.
- Bindorffer Gy.. 1996. Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében. Budapest. MTA PTI.
- Bindorffer Gy. 1997. Nyelvében él az etnikum. Identitás, nyelvi és kulturális reprezentáció egy magyarországi sváb faluban. *Szociológiai Szemle*, 2. 125-141.
- Bindorffer Gy. 2001. Kettős identitás: Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban Budapest: Új Mandátum; MTA Kisebbségkutató Intézet. 205.
- Bindorffer Gy. szerk. 2007 *Változatok a kettős identitásra: Kisebbségi léhelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok, szlovének körében* Budapest. Gondolat. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 300.
- Csepeli Gy. 1992. *Nemzet által homályosan*. Budapest: Századvég
- Csepeli, Gy. 2002. *A nagyvilágon e kívül...: nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon, 1970-2002*. Budapest: József Műhely Kiadó
- Duray Zs. 2018 "If you don't speak the language, you're excluded. You're a tough one, so to say.": Conceptions of being a Sámi today as reflected in interviews on language and identity with Sámi people in Enontekiö, Finland. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 42: 1-51
- Eriksen, T. H.: *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*, London-Boulder, 1993, Pluto Press
- Fishman, J. A. 1975. Az "etnicitás" és a nyelvi tudatosság változatai. In: Pap M.-Szépe Gy. (szerk.) *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Budapest: Gondolat, 321-334.
- Fishman, J. A. (1977): *Language and Ethnicity*. In: Giles, H. (szerk.): *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. New York: Academic Press, 1-51
- Herman J.-Imre S. 1987. Nyelvi változás, nyelvi tervezés Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 7-8, 513-531.
- Horowitz D. L.: *Ethnic Identity*. In Nathan Glazer – Daniel P. Moynihan (eds): *Ethnicity Theory and Experience* 111-140, Cambridge-London 1975, Harvard University Press
- Horváth I. (2006): Az etnikai kategóriák és a klasszifikáció változó logikái – fogalmi rendszerezési kísérlet, *Erdélyi Társadalom* IV. évfolyam, 2. szám, 2006/2
- Kis J. 1996. Túl a nemzetállamon. *Beszélő*, 3, 28-38. és 4, 24-35.
- Kiss J. 1995. *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó
- Krapmann, L. (1980): *Az identitás szociológiai dimenziói. Az interakciós folyamatokban való részvétel szerkezeti feltételei*. Budapest: Oktatási Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Főosztálya.
- Krивонoгoв 2001.= Кривонoгoв, В. П. 2001: Народы Таймыра – современные этнические процессы. Красноярск

Pataki F. 1997: Nemzetkarakterológia?: *Magyar Tudomány* 2.

Schmidt, U. 2008: Language Loss and the Ethnic Identity of Minorities. The European Centre for Minority Issues. http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2009/2004/pdf/brief_18.pdf

Szabó M. 1984/85. A magyar nemzettudat problémái a huszadik század második felében. *Medvetánc*, 1984/4-1985/1, 45-74.

Szeverényi S. — Wagner-Nagy B. 2011. Visiting the Nganasans in Ust'-Avam: Riho Grüthal - Magdolna Kovács (szerk.) *Ethnic and Linguistic Context of Identity: Finno-Ugric Minorities*. Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki. 385-404.

Ziker, P. John (2002) *Peoples of the Tundra: Northern Siberians in the Post-Communist Transition*. Waveland Press. 197.